Поцілунок Елли Фіцджеральд

Якщо я колись напишу книжку про те, як я люблю джаз, я неодмінно назву її: "Поцілунок Елли Фіцджеральд"..

Ґуднайт!

Твій Грицько Чубай

I

Щоб почати, треба якось розігнатися, якось бігти, пуститися з гори.. Повернутися сюди, до Львова, але з іншого боку, де мені найкраще видно, і ніхто не затьмарить мого погляду.. Може, так само, як ти колись, сорок років тому, звідти зі сходу, від Києва, — лише іншою дорогою, через іншу браму..

Якось подумав, що вірш Рільке має відлуння, як дзвін може мати голос.. А рядок його прози відлуння не має, хоч і виглядає поетично. Слово може чути свій голос.. А може й не почути себе.. Коли думаю про відлуння, згадую "Постать голосу". Ти стояв по той бік слова, ти був тим відлунням.. Тим вітром, що несе відлуння на нас звідти, звідки озивається голос.. Слово прислухається до себе.. Воно хоче подивитися на себе в люстерко: ця Постать голосу — мабуть, душа, у неї, мабуть, дівоче личко і струнка постава.. Відлуння має свою тінь:

Тихі згуки бриніли хоч і прибрав зі струн руку

І згук вився ніби дим попід листям

І він провів очима звук

Це була рука Езри Паунда в тринадцятім Canto.. Хоч очі свої заплющив міцно-міцно: прислухався до відлуння.. Отакий портрет висів у тебе на стіні — ледь видима світлина Паунда, з темними впадинами міцно стулених повік — отам, за ними ховався чарівливий згук..

І Кун сказав:

"Без твердої вдачі не зіграти на тому інструменті,

Не добути музики, рівної самим Одам.

Цвіт персика летить зі сходу на захід,

І я пробував лише сповільнити облітання"..

Звук облітає персиковим цвітом.. Як сумно.. Але він ще летить, від Конфуцієвого подиху торкнувся руки Паунда, легко торкнувся твоєї руки, твоїх міцно заплющених повік.. Може, отак стуливши очі, Паунд узяв перший акорд "І тоді зійшли на корабель" у першому Canto, бо, мабуть, саме так незрячий Гомер розпочинав свою "Одіссею", торкнувшись струн на своїм інструменті.. Як сміливо Одіссей ринув у мандри.. Як завзято Паунд розпочав свою епопею, свою блискучу поразку.. Ти довго розглядав свою руку в повітрі, довго прислухався до неї, і дивувався їй: лише тобі одному виднілися на ясній незасмаглій шкірі невидимі знаки.. Спочатку наче дрібненькі міліметрові поділки на простій дерев’яній лінійці: вищі, нижчі.. Ти вже знав, що то більші — ближчі, а менші — дальші дерева, і що це ліс у твоїй долі.. Але це могли бути і твої дні?.. Менші — дні, більші поділки — літа.. Не так і багато.. Як дивно почалась твоя мандрівка у "Відшукуванні причетного"..

він побачив сьогодні у себе в оці

вчорашню сльозу

він побачив назавтра у себе в оці

вчорашню сльозу

Часом мені здається, що не треба було вирушати.. Але аби хтось і крикнув: заклякни на місці! — хіба б ти послухався?.. Часом мені навіть здається, що в Постаті голосу отой перший її жест, перший крок тої чарівної постаті — отой час був найсвітліший, треба було його якось уповільнити, заплющившись, затримати те тихе сяйво у собі.. І більше нічого.. Може, треба було вже відійти, заховатися глибше у себе, у глибоку тінь, затамувати дух? Можна було — так мені здається сьогодні.. Можна було ховатися у собі, і ти ховався, мовчав роками, вже пізніше.. Але навіть і так, навіть звідти, чи хтось інший, обачніший, з глибокої ночі — не прозріє і не осліпне?

у неї жести фатальні

як волосся у блискавки

її танець весільний має ритми глибокі,

що такі, як колодязь зорí

Як можна не зірватись у цю безодню — назавжди, забувши усі найдрібніші знаки на твоїй руці.. Ти вже був там, у безодні, і тепер, через сорок майже літ, я ловлю відлуння твоїх кроків тут, у Львові, у цій безодні.. Тут мене не було стільки часу, недавно якось я навіть заблукав тут, уявляєш? — у самому серці Львова, між Оперним і твоїм театром. І я собі подумав: може, мене водить ця потаємна осліплена ріка?.. Вона починається ніби звідти, де ми з тобою тоді гуляли ночами.. Але, мабуть, інакше: це я, я тепер осліплений, шукаю ту ріку, і ніяк не зблисне мені жодна краплина її доньок Пасіки й Сороки: вони двоє твоїми очима задивляються на Північне море, але третя донька, сестра їхня Зубра — у відчаї втікає у протилежний бік на південь, до лагідного сонця.. Від кого

вона так панічно втікає?.. Може, від місяця, від того, що розіп’ятий над усіма ріками, великими і найменшими.. Часом у ясну ніч він мені здається Лаокооном у невидимих обіймах, але про нього ти знаєш більше.. Він тут, поруч.. Варто лише нахилитись і зачерпнути рукою.. Лише наважитись.. Так, як міг Лі Бо..

Я в поїзді. Сьогодні Покрова і якраз уночі випав сніг. У вікні крізь запітнілу шибку проминає чорно-біле кіно. Лише дерева, темні на снігу, зрідка плями зеленого, рудого.. Означилися невидимі звірячі стежки, повилазила кожна грудка.. Проявилася титанічна діяльність кротів на пасовиськах.. Я їду до Франківська на вечір пам’яті Тараса Мельничука.. Може, ти знав його, а може, й ні, він трохи старший за нас. І його тихо, поволі замордували, хоч і згас ніби своєю смертю.. Його хата була високо в горах, в Уторопах, і він жив там сам.. Колись, може, десять літ або й більше тому ми бачилися. Могутній, з розкошланою бородою Вітмена.. Знов за вікном сніг, ми довго стоїмо на станціях.. Зараз, здається, Ходорів, батьківщина Калинця.. Наш поїзд пропускає усіх.. Але мені нема куди поспішати, виступ аж о десятій, буде вже темно.. Організовує вечір молоденький поет, родом так само з гір, з Брустурів, столиці коників з сиру.. Не знаю, найбільше зрадію, аби він мені колись подарував такого білого коника, старосвітського, з вершником у сідлі.. На такому коні мабуть можна одним махом перескочити Карпати.. Я хотів би прочитати щось твоє, може, "Світло і сповідь"? Там мадонни годин, здається, теж провіщають перший сніг.. Ти там найсвітліший.. І ще хотілося би почитати уголос Лорку, довгий вірш пам’яті Вітмена.. Я так, може, віддячуся Тарасові і його засніженим горам.. Колись Довган — а він набагато краще його знав — напідпитку серед ночі найняв таксі і разом з Коцьким поїхали до нього.. Зеньо мені недавно у Тисмениці розповідає: Славко мене підбив — а це ж гори, ніч, сніг..

Десь аж над ранок вийшли на той високий ґрунь, слизько, навкарачки видряпалися до його хати, аж вона замкнена, і колодка висить.. А на подвір’ї яблуня, і під нею повно яблук на снігу.. Видко, там його вже давно не було.. Довгана ти знаєш, коли зривався, то вже його не спиниш.. Якраз він і познайомив мене з Тарасом..

І ночували ми у його, Довгановій, хатці у Микитинцях, на підлозі, і в темряві допивали останню чарку.. Тарас справді подібний на Вітмена, у темряві світилася його борода..

Ти, мабуть, ніколи сюди не їздив, а це ж мій край.. Як бачиш Дністер, то вже наче вдома.. Але тепер, коли я вже вертаюся назад до Львова, Дністер прибув.. Я тут колись хотів скупатися взимку, отут, під мостом в Галичі.. Там, у Станіславі, сніг був розтав, а вже від Крилоса поля знов рябіють.. Княжа столиця з-за перелісків виглядає на горбі — отам засніжений Золотий Тік, верхівка княжого собору.. Давні столиці тепер далеко на відлюдді.. Аж тепер вони неприступні, за горами-долами, давні столиці.. Галич, Бурштин, Рогатин.. За ними Черче, Підкамінь.. Отут, десь тут мав бути маєток графа Баворовського, де син Моцарта, Франц Ксавер, учив дітей музики.. Боже, сирота, сам ще дитина, в шістнадцять літ.. Десь тут, далеко від матері.. Високі горби, поля трохи засніжені, заходить сонце.. І раптом Бібрка, вся під снігом, добротні мури, темно-багряні.. Усе найтемніше і найясніше.. мокре дихає, парує.. А тут колись народилася Марійка Габлевич, у Бібрці, давній столиці княжих бобрів.. Мабуть, ти й тут ніколи не був.. І я тут не був, я просто переїжджаю відстань між мною і тобою.. І хочу, щоб ти через мої очі відчув, як заходить сонце у вікні ліворуч, сідає над засніженими горбами і темними лісами..

У Сихові сніг уже по коліна, падає і відразу розтає, і я набряк увесь.. У темряві, озираючись, проминаю Сихівський пустир з високими бетонними колонами, внизу темна кропива.. Стовпи, що підпирають небо.. На старість знаю, що та верхня балка називається архітрав.. Руїни Акрополя тягнуться аж сюди.. Вже здалеку, входячи у місто, почув, як відлунює по невидимих ринвах, як тануть високі колони, бубнять у темний асфальт.. Перед самим домом білий з плямами кіт прямо з калюжі на хіднику хлебтав воду, його язик сьорбав захланно отут, під моїми ногами, найсвіжіший самогон..

Аж зовсім недавно я довідався, що теперішня Зелена дуже й дуже давно називалася Волоською дорогою.. Тепер багато чого прояснилося.

Той шлях ішов через Коломию, Чернівці, на південь.. Звідти привозили каракуль, парчу, цинамон.. Я теж звідти, з того шляху, з Тисмениці, там шили добрі кожухи.. Звідти я прийшов до тебе на Погулянку.. Мені все відразу випрямилося.. А ти прийшов з півночі Волинським шляхом, він якраз доходив до Полтви і понад нею виходив на Волоський шлях.. І Віктор появився звідти, Волинським шляхом з Кременця.. І нам було добре тут разом.. Я ніколи б не подумав, що так близько від театру Скарбка до Оперного.. Оперний стоїть на Полтві, а твій похмурий театр уже на березі — оце й уся різниця.. Водяний пацюк міг собі поплавати у течії, похлюпатись у плесі отут, де тепер Оперний — і, викупавшись, сховатись у свою нору під іншим театром, набагато старшим.. Та міг і лебідь загніздитись отут, бо Оперного ще не було, хіба що жаби, а Полтва текла собі далі, аж до Буга, а той вже у Північне море.. То, виходить, що й мені з далекої Тисмениці, давньої, притихлої галицької землі, куди князь Володимирко вибрався був у тисяча якомусь там літі на лови — і тобі з волинського Козина, і Вікторові, з його Кременецької гори Бони — усім нам трьом разом явився в далечині той примарний лебідь, що міг десь століття перед нами замерехтіти сяйвом своїх крил отут, на березі невидимої, примарної Полтви, отут, у серці..

А тоді, вже в наш час, Зеленою, горбами, навпростець через хащі, мені здається, виходилося до Стрийського парку, а тут ближче в долині була Залізна Вода, а ще нижче, у самій долині, була Погулянка, а над нею Пасічна, там колись була пасіка, і звідти ми ходили вечеряти до Володі Ямінського на Медовій Печері.. А з Майорівки найкоротша дорога до тебе на Погулянку була через ліс.. Оту лісову дорогу я мав би запам’ятати найкраще.. Вона єдина вела до таємниці.. Але пам’ятаю тільки, що в сутінках там рясно блимали світлячки, і то був таки справжній грабовий ліс, дикий.. І між грабів наче ховалась єдина хатка, здається, гостроверха, темна і давня — чи не ще австрійська лісничівка.. А вже нижче знову граби, і стежкою сходилось аж на Погулянку.. А там було якесь свято, здається, вже після Різдва.. Січень, ми з Марією несемо тобі подарунок — чи то були квіти, що вона несла?.. Там унизу, на першому поверсі, уздовж — святковий стіл, за вікнами повно снігу, мороз, люди вже сидять, і там Віктор співає тобі свою "Панну Інну".. А

тоді Чорновіл каже Литвину: ну, Миколо, то діти — а тепер ти.. І він, здається, співав "Чорна рілля ізорана".. Ти був у білій сорочці, і всі ми може вперше почули "Відшукування причетного".. І знов за північ верталися тим лісом, але вже крутішою стежкою, навпростець.. Марія тоді здається, ще не знала, хто ховається під займенником "вона" у найтемніших Шекспірових сонетах — то вже буде набагато пізніше — а тоді вночі її щоки горіли від снігу, ми десь провалювались.. Глибокий сніг.. Пригадую, була вона в довгій темній шубі, і тої ночі у якійсь тонкій шалі з довгими френзлями.. Може, якась дорога шалінова хустка — і вона чіплялася за густі грабові галузки.. То вже трохи пізніше вона раптом зведе мене з Любартом Ліщинським — і вже нікого не бачитиме крім нього.. А хіба могло бути інакше?.. Дивитися на його величезні очі, якісь литовсько-вірменські безконечні руки, як він літав на "Весіллі" Виспянського у Польському театрі.. Мабуть, не було такої родимки на дівочому тілі, яку б він відчував ліпше, аніж найменший закуток чи камінець на Ринку у Львові..

Не дивно, що я не все пригадую: тридцять три роки я обминав Львів з Києва до рідної Тисмениці: лише з вікна вигляну на вокзалі під шкляним куполом: щось наче світиться отам, якесь ніби знайоме місто? — ага, ще кілька годин і вже вдома.. Отам за вікном — тобі приснилося — немає ніякого Високого замку, ніякого Юра, може, воно колись там і було, але не тепер — ніякої Погулянки, ні Медової Печери — там за вікном марево — дерева й горби, так, горби, може, і дерева, і кущі, але міста за ними — ні, немає — я там ніколи не був, може, приснилось? — чому поїзд так довго стоїть — мені треба далі: Ходорів, Бурштин, Галич, далі Дністер, і аж там Тисмениця — одна з тих найтихіших погаслих давніх столиць — і ти вже вдома..

Я боявся його.. Я став боятися його людей.. У центрі, як це ставалося у страшних переказах, запався під землю університет.. Лише далеким тужним завиванням у верхів’ях буків згадувався Стрийський парк, різьблений павільйон над озером, плакучі верби.. Але це все як відлуння, відбитки на воді, брижі: білі водяні лілії.. Невідомо, я забув дорогу — може, туди веде вулиця Франка?. Я боявся й близько

підходити до Цитаделі: там десь, під горою Вороновських, колись світилася бібліотека?.. Хоч, правда, якось минулого року під вечір, була, здається, субота — я таки наважився нарешті увійти під високу колонаду: там усередині тьмяно блимала гасова лампа, і було дуже тихо: мені назустріч підвівся поважний сивий чоловік і запитав, чого я тут хочу?.. Він був десь мого віку.. Хто може щось бажати уже в такому віці.. Я відповів, що нічого, хочу лише запитатися, чи могли б вони записати мене?.. У мене є все: і паспорт, і фото, і навіть гроші.. А у вас є диплом?.. Ні, кажу, немає.. Тоді не можна.. Але це було так давно.. Я міг його сто разів загубити, зрештою, міг втопити у Полтві.. Він стояв і дивився, високий, в золочених окулярах нічний сторож: за ним довгий напівтемний коридор.. Мармур, бронза, античні боги..

Я ніяк не можу згадати богині з луком і вигнутими хортами.. Та, що не йде — летить! у туніці й сандалях, у серці Львова?.. Висока, тонка, дуже висока, з тугою зачіскою на невеликій голові?.. О, згадав, Артеміда.. Але Ігор Виногородський, "Капітан", сказав інакше, не давньогрецьке, а інакше: ми десь сиділи у Києві — чи в нього, чи в когось у гостях, і пили вино.. і раптом Ігор каже: Наталю, у вас ноги, як у Діани.. Він був вилитий Іоан Хреститель, коли йшов з полотняною торбою через плече своїм Хрещатиком: пряма, аж надто пряма постава, сплутане кучеряве волосся на плечах, блакитні очі, тонкий профіль.. Тоді він різав овальні рамці для фотографій з червоного дерева.. Усе простим ножем.. І ще випалював свою кераміку просто у вогнищі над Дніпром.. Він міг цілий вечір напам’ять читати Мандельштама.. Усе міг.. Він згорів так само десь у той рік, у тому самому вогні.. Наталю, у вас ноги, як у Діани..

Ліля Попович, які в неї були очі.. Вона дивилася ними, але не на тебе, а великими ясними очима кудись далеко, недосяжно.. Хоч я чув, що тоді якраз вмирала за одним студентом з інфізу, легкоатлетом, бігуном.. Мабуть, і в нього щось було еллінське, бо вона таки справді була вся з мармуру, той легкий рум’янець на личку, неземний погляд.. Невідомо що промовляли ті уста, може, за одне її слово могла б знов спалахнути троянська війна, але ж вона була так близько — сиділа за однією

довгою, потемнілою дубовою лавкою в Університеті.. І навіть посміхалась!.. І бувало просто серед лекції, на неї раптово щось находило, по тілі бігли корчі — хтось відразу вибігав по воду, швидку допомогу.. І знов за якусь годину вона посміхається, здалеку вертається її голос.. І бліде, навіть не мармурове, а порцелянове тіло, розпанахане на грудях, мокре, злипле волосся, уся парта і підлога залиті водою, вона поволі розплющує очі.. Так бувало не раз, і я мав би пам’ятати.. Але якось вона питає: ти сьогодні збираєшся додому?.. Можна, я з тобою полечу до Франківська?.. Це не так і далеко зі Львова, але літаком якось і швидше, і цікавіше.. Сідаємо ми в той кукурудзяник, трохи пізніше вилетіли, бо хмари і сильний вітер.. Летимо.. Вище — там уже навіть сонце, в ілюмінаторі далеко внизу рання осінь, бабине літо.. десь там, у тінях від хмар промайнув довгий хвіст околиць Львова, далеко-далеко вже мріють чи то Ходорів чи Рогатин, сліпуче Бурштинське море.. Ліля сидить поруч, теж не відривається від вікна — літак трясе, пірнає у глибокі ями, тріщать крила.. Навіть якби щось і сказав, то все одно нічого не чуєш.. Літак якось сіпнувся і, здається, завмер.. У віконці величезний Дністер, усе, ми вдома..

І раптом Ліля рвучко повертається до мене, хапає мене за руку, тягне до себе.. І я бачу її очі, як бліднуть, розтікаються її зіниці, бліднюють щоки, шия.. Вона вже вся дивиться впритул, але не бачить нікого.. Я кричу їй — Ліля, потерпи, ну хоч трошки, ми вже вдома! — дивись, вже сідаємо, вже Галич! Літак справді стрімко падав, і наче нікого немає довкола: ті решта пасажирів, кожен десь далеко, ніхто не чує, не бачить.. Пірнув уже над Бистрицею, повертає праворуч.. Вона обняла мене, вчепилася руками, очі заплющені, лише глибоко хапає повітря.. Так хапає, ніби хоче нараз спинити літак.. А він уже робить коло над Хриплином, Крихівці, далі Марківці.. Я бачив навіть той ліс під Марківцями, де ходив на гриби. Ось наші стави, велике дзеркало.. Лілю, він уже сідає, вже сідає!.. Але він чомусь ніяк не сяде, знов заходить, сідає..

Відтоді я бачив її лише, може, раз, у Франківську, там вона вийшла заміж.. Ми трохи постояли на вулиці, вона така ж гарна.. Але зіниці

були, мені здалося, не того ясного, небесного відтінку, вже не недосяжні, а наче потемніли, згускли, а може, тоді вона якраз пильно вглядалася в мої очі..

Здається, тоді ж відкрили пам’ятник Франкові. Він сумно дивиться на університет.. Зайдеш усередину — як в Оперному: з усіх боків золочені балюстради витанцьовують, запрошують тебе вгору, на сьоме небо.. Я казав уже: той мій університет давно запався в землю.. Вже я вас не побачу, фаянсові витягнуті пісюари, біло-молочні, тонкі, напівпрозорі, з мосянжними краниками.. Зісподу пожовкли, наче старі зуби у лева.. Потемніли, аж наче мохом поросли.. коли заходив туди — усюди чисто і ясно, як в операційній: ще австрійський кахель відлунює твої кроки, на стелі бігають світляні зайці, там ти чувся людиною.. Таке враження, мовби щойно перед тобою звідси вийшов сам Франц Йосиф, брязнув острогою..

Після повернення з Ірландії ми з Дарою шукали сліди кельтів тут, у Львові.. Хтось нам підказав, що там в університеті, на істфаці в музеї, лежать кістки якогось великого кельта з кургану десь під Самбором: там було їхнє ціле місто.. Сидимо, чекаємо, поки нам відкриють той музей.. У тісному коридорчику, крім нас двох, нікого, лише в кутку якийсь студентик щось зубрить чи просто куняє над книжкою.. якийсь нещасний, захарчований невдаха.. А потім він якось щез, наче вислизнув.. Аж нема й нашої відеокамери.. А в ній була майже ціла касета з Ірландією: і буковий ліс в Кулі, де прогулювався Вільям Батлер Єйтс до озера, де він якось побачив, як з неба опустились на води п’ятдесят дев’ять лебедів.. ні, він одразу побачив їх у тихому дзеркалі жовтня, а вже потім вони кружляли над ним.. Ми вже думали всяко — бо Єйтс знався на магії — то, може, нам така кара, може, занадто близько підійшли?.. А ми справді довго гуляли тінистим парком, так, наче лише він і леді Ґрегорі, і більше жодної душі, лише оддалік оповите плющем погруддя Мецената з потемнілого мармуру.. Але потім я собі подумав: ні, Єйтс не міг піти на таке: хто ми для нього, звідти — з тихих осінніх небес?.. Ні, це міг бути останній відчайдушний стрибок старого лева.. Ніяк не помститься ще з того часу.. Той час.. Усе що відстоялось, уся

його паща з пожовклими іклами.. Причаївся й вислідив.. І вкусив таки наостанок..

Тут моровиця вже довгий тиждень.. Може, знов повернулася іспанка, від якої не стало Аполлінера.. Колись, років п’ятнадцять тому, у київській електричці худий чоловік з біблійним лицем, у плащі, проповідував настійку каштанів од усяких недуг, але найперше — від морової іспанки.. Але тоді мало хто його слухав: він педантично переходив з вагона у вагон — на початку вагона, посередині, і в кінці, так, щоб усі чули.. Тихим спокійним голосом: так і так, берете стільки-то каштанів, миєте, сушите, товчете на порошок.. Тоді заливаєте горілкою.. Але далі вже не пам’ятаю..

Сьогодні я нарешті зважився. Я хочу прийти до тебе, як і тоді в той перший раз. Звідти згори, з Пасічної, де був наш гуртожиток, звідти на Погулянку через ліс.. Чомусь я засидівся на Сихові аж до вечора, вже темніло, сіялася мжичка, коли зійшов на Пасічній, а звідти звернув у ліс.. Там вже було темно.. Ввійшов і одразу впізнав: отут заходив, десь сорок літ назад.. Високе склепіння чи то буків, чи грабів, бо темно — дуже високе, просвічується пізнє небо, хоч сонце давно зайшло, короткий осінній день, кінець жовтня.. І одразу тут праворуч западається глибокий темний яр, збігаю стрімко згори, під ногами повергнуті гілки і мокре листя.. Боже, як гарно довкола під цим високим шатром поріділого листя, які височенні буки.. Я заглиблювався, наче в тропічний ліс, набрякле дощами урочище.. Мої ноги впізнавали цю дорогу, давню, вимощену диким каменем десь за цісаря, ні, давніше, давня, дуже давня дорога.. І трохи страшно, страшно когось зустріти на цій дорозі у дрімучому лісі між вікових буків і грабів.. Я міг тут зустріти лише тебе..

Аж попереду якийсь просвіт, якась обгороджена хмизом галявина, наче й хвіртка.. За нею — запущений город, для диких кабанів і зайців.. Обходжу ліворуч, коли раптом стежка виходить на більшу галяву, там не то каплиця, не то церковця шпичаста, мурована, далі стежка провадить на обійстя.. Хата з давнім різьбленим ґанком, але, видко, давно там нікого не було, довкола хащі, якісь теплиці з побитими

шибками.. І якась напіврозвалена залізна вишка — може, для спостереження за зорями? І згадав її: так, осюди ми з Марією проходили тоді до тебе, і повз цю каплицю і хату, але тоді усе було засипане снігом, мені здалося, що то лісничівка, оленяча хатка.. Далі знов мощена стежка зайшла у темряву, щораз нижче, нижче, я ніби опускався з захмарних верхів'їв.. І тут під ногами, з-під землі гул, понад краєм глибокого яру, і там на дні пінився потік з валунами і водоспадами, вже і я сам біг у воді.. Аж тут унизу відчув, як її крутить, отут вона вся зібралася — звідси починається потік Пасіка, отут, на Погулянці, а далі, попри твій дім біжить у Полтву..

Отут маю вийти, отут саме.. Поки ще не зовсім темно, я мушу все побачити, хоч і місяця у мряці не видно, але це вона, дорога до тебе.. Але де тут винзавод?.. Десь праворуч має бути брама винзаводу.. Йду вздовж якогось бетонного муру, безконечного, а з другого боку ліс.. І з цього боку якась гора.. Проти неба руїна з повибиваними вікнами, хащі, залізна брама розхняблена... У хащах причаїлися криті гофрованою бляхою ангари.. Під ногами, вже з-під асфальту наростає знов гул: але звідки цей сморід? Чогось навіки занедбаного, затхлого.. Що тут, у цих глухих, округлих ангарах?. Що там ховають, може, увесь той час? А що ж там далі, поки не зовсім темно?.. Там попереду колись було кілька озерець, вже десь у лісі, де ти купався ранньої весни вночі при свічках.. Мені назустріч вигулькнув у мряці якийсь звір, хтось свиснув.. Треба вертатись.. Десь недалеко мав бути отут під горою і кам'яний грот з русалками.. Десь у затінку стояв і вольєр з ведмедем.. Чи мені те все приснилося?..

Здається, я був тут.. До нашого знайомства.. До нашої історії.. Десь, пригадую, отак зійшов згори, від Пасічної, і отам наче була залита сонцем галява, і була, може, відлига, або рання весна, і звідти, згори, нависав трамплін, а тут, під ногами, де зійшов сніг, проглядала свіжа трава.. Ніби гарний ясний день.. І гуляють люди, якесь свято.. Де проталини — розстелено солом'яні мати.. якась музика, співи.. І раптом я чую, як згори у мене за плечима пролопотів крильми наче птеродактиль і плавно приземлився на солом'яну мату..

Я протиснувся крізь твою хвіртку — вона трохи заржавіла.. Галя мені відчинила, якраз із Соломією годували дитя.. Твій внучок сидів у сідельці високо посеред кухні.. І раптом заплакав.. Може, трохи злякався моєї бороди.. Тут, всередині, час був інакший, самодостатній.. Щось відбувалось, і то дуже важливе.. інший час.. Де я вже далекий прибулець з іншого світу.. Вже було пізно, і Галя поспішала, але як виходили, вона каже: ходи, ти хотів подивитися бібліотеку.. І ми зійшли глибше, у напівпідвал, де не раз сиділи до пізньої ночі, і де співав Нємен.. Там, як це буває, щось стояло, лижі, велосипед, щось непотрібне.. Але попри стіну стелажі з книжками стояли, як і колись. Шибка розбита, Галя дуже бідкалася, що хтось залізе, кіт чи ще який звір.. Але звідти протяг хоч трохи провітрював пивницю.. Дивися, як гарно Грицько підігнав двері, настелив підлогу.. Я глянув, але Паунда на полиці не було.. Отого сірого, невиразного, наче аерознімка, з міцно заплющеними очима і скуйовдженою бородою Гомера.. Ти ж знаєш, так звали його батька.. простяг руку і витяг першу-ліпшу книжку з туго напханої полиці.. Можливо, відтоді вони всі стояли у тому самому порядку.. Марсель Карне.. Я показав Галі.. я поверну..

Ми йшли осінньою Погулянкою, усе було ніби те саме, лише деякі кам’яниці порозпухали, так що їх уже не впізнати.. Під ногами повно кленового листя, раптово потепліло, клубився туман.. Так, каже Галя, там, де я блукав, за тим муром, ото і є той винзавод. Там його давно вже нема.. Але запах.. Невже в тих ангарах засмердівся забутий, замкнутий на заржавілі засуви занедбаний, загнаний час?.. І для кого його стережуть? Чи про нього забули?..

Я тримаю оцю книжечку. Уночі почав читати, і запах.. Може, він дійшов сюди ще звідти, від твоїх рук?.. Читаю і знов притулюсь до розгорнутої сторінки: запах осіннього прілого лісу, опеньків.. Запах звідти, де народжується на Погулянці Полтва.. Ти знаєш, мені сьогодні здалось, що я давно не читав такої мудрої книжки.. А може, й ніколи — так вглядатися у кожне слово.. На білій, трохи пожовклій обкладинці напис чорним: "Марсель Карне" вгорі, і нижче, в чорній рамці, сцена з фільму: посередині жінка в ролі статуї якоїсь грецької богині в білій

хламиді.. і чоловік у білому балахоні приніс букет троянд до її ніг, сів і наче задрімав.. Це все на вулиці, за статуєю — силует великого міста, грубо намальований задник на сцені якогось балагану.. І збоку Арлекін з гітарою, вечір над Сеною.. І внизу рік.. Боже.. 70-й..

Я вже який вечір поспіль не можу від неї відірватись.. Кожен рядок.. Як я впізнаю оці всі рідні декорації.. Але ось що подумав ще тоді, як ішов лісом до тебе. Що я більше нічого не бачив у той далекий час.. Не бачив ні тих буків, ні того листя.. А там було, мабуть, повно опеньків.. Я йшов.. Що було тоді в моїй голові?.. Не бачити нічого довкола.. Усе, як уві сні.. Мені треба було перейти до тебе через ліс, і я йшов.. І навіть ті два фільми Марселя Карне важко пригадую.. Хіба що назви.. Брязкає в темряві штора над дверима.. поволі розгоряється світло.. А тоді повільне шурхання підошов на виході.. Але ж там було сказано вже все про нас, все.. Ми пішли, може, інакше.. І переступили ніби ці декорації.. Ці дерев’яні колони, зумисне легкі камені, картонні дерева, сумні чи веселі маски, ми були ніби геть інакші.. Але ти чомусь повів мене саме на ті фільми.. Там доля.. вона завжди сидить у старих запилених декораціях, десь в глухому кутку, за ширмами на коліщатках, і чекає, поки ти, або ти, або ти не налюбуєшся собою — ти це хотів мені сказати?.. Час постарався проти Карне.. Може, й правий був Антоніоні.. Але тепер.. Ось — книжечка в білій палітурці у моїй руці.. Тут записана моя доля.. Її граматика і синтаксис — не по-людськи досконалі.. Її граматика і синтаксис — не по-людськи досконалі.. Я не можу більше читати.. Що далі?.. Торкаюся щокою ледь пожовклої сторінки: гострий запах світла з того часу..

Чи ти пам’ятаєш кінотеатрик у центрі, біля міських залізничних кас?.. Недавно на "Форумі" я слухав молодих поетів у залі театру "Воскресіння".. Людей було мало, напівтемрява, угорі якась підсліпкувата люстра.. По облуплених стінах брудні патьоки.. Угорі несподівано ліпляться пузаті балкончики.. Вони нависають над залом, наче покинуті давним-давно ластів’ячі гнізда.. Чи в них натекло дощівки крізь дірявий дах?.. І то видно й досі тече, бо стіни у залі дихали задушною громадською лазнею.. Троє херувимів, сидячи за довгим

столом на сцені, читали по черзі свої вірші через мікрофон, наймолодший читав зі свого ноутбука, і був, здається, в навушниках.. Виходили вже пізно увечері довгим лунким коридором, наче карстовою галереєю, ледве освітленою, з калюжами по кутках, з геть позбиваними сталактитами.. Вихід у місто, у яскравий тлум.. З притихлого камерного театрика у нічний холодний, у театр з електричними зорями.. Звідки отак виходив оцим самим довгим тунелем?.. Колись, напевне, він знав кращі часи, тут пропливала не одна пишна карета..

Моя пам’ять через сорок років щось невиразно вгадувала.. Але хіба тоді я міг уявити, що знову сюди повернусь аж через сорок літ.. Мені здається, тоді стіни були обтягнуті матерією, якісь важкі портьєри на дверях.. Цілковита темрява за дня — бо то був лише єдиний денний сеанс, за десять копійок, і ми з тобою дивилися тут "Діти райка" Марселя Карне: дія відбувалася наче в такому самому тісному театрику, а згодом на вулиці.. Але хіба що десь у Парижі, на миготливому блідому екрані спалахувала крейдяна маска закоханого П’єро, десь посеред вуличної гульні його метеликову пелеринку невблаганно несе під колеса, під кінські копита.. Тепер ти пригадуєш, де це було? Так, тоді він називався кінотеатр "Піонер", а тепер тут уже не показують кіно. Тепер тут театр "Воскресіння"..

Це все наче сон, мені не можна дивитися у вікно, інакше все, що пригадалося, щезне з очей, таке воно примарне.. Здається, тоді у залі сиділо лише кілька людей на задніх рядах, у темряві цілувались.. "Набережна туманів", теж Марселя Карне.. Там був Жан Габен, тоді ще молоденький.. Хтось, чи не він, стоячи на березі річки, казав: коли гляну, он там хтось пливе, — то бачу в ньому вже потопельника.. Мені запам’яталися ці слова, бо я знав, що Габен промовляє устами Превера.. Так ти казав.. Усі діялоги його, хіба що твій голос.. І в "Дітях райка", і в "Набережній туманів" крізь густий туман біліє корабель, може, Сена, а може, й десь на півночі, біля Північного моря, промовляє Превер устами Габена, твоїм голосом, осіннім густим туманом, а ще глибше, за ними усіма, стояв ти, лише ти знав їх, і показав мені те, що більше ніхто б не здогадався..

І знов виринає Габен, уже старший, ні, то вже не він, а Ліно Вентура, тепер він з молоденьким Аленом Делоном, той, здається, на своїм літачку хоче пролетіти крізь Тріумфальну арку.. і ще там є русява дівчина Летиція.. Вона на звалищі старих авт зварює автогеном скульптури якихось дивних сріблястих крилатих істот.. Але їм не дають там спокою, і вони втрьох вирушають на океан.. кіно так і називалось — "Шукачі пригод".. Це була наче новітня — перевернута легенда про Ікара.. Там вони були щасливі, знайшли свій скарб найближче до сонця — хоч і на дні океану.. Так, там їм було найближче до сонця, вони пірнали разом з дельфінами.. Але й там їх знайшли, і якось молодий Делон випливає з морських глибин зі смертельно пораненою русалкою на руках.. Над ними сонце, хвилі, море.. Ті кілька фільмів — вони були як перлини, виловлені у підземному морі під Львовом.. Ти вмів пірнати — у дуже точному місці на дні лежить наче й блякла, поїджена сіллю, мушля, але всередині — ти знав напевно — ховається перлина..

Це так було, наче ти звідти прийшов — звідти.. Двоє у тісному кам’яному колодязі десь посеред старого Будапешта.. Може, вони недавно побралися: у них свій куток на мансарді.. Але чому "Три дні і три ночі"? А може, інакше? Десь там, під дахом з голубами, вони щасливі рівно три дні і три ночі: він перекладає вірші Аполлінера: і лише раз, на якусь хвильку, промінь сонця падав до них на подушку, і знов у сутіні свого кам’яного колодязя сам на сам, ніби й нема довкола інших колодязів, з іншими тінями і голубами.. А потім його забирають на війну.. Нічний розбомблений поїзд.. А вкінці знов нічний Будапешт — притихлий, тьмяний, понищений.. Десь дотліває багаття серед вулиці, купка обірваних солдатів у якомусь лахмітті роззираються в темряві у порожні вікна, бредуть кам’яним дном.. Вони наче когось шукають, в одного в руках на клаптику паперу записана та вулиця, той дім і той закуток під дахом, куди сонце заглядало лише на хвильку.. Видно, вони вже довго-довго бродять нічним осиротілим містом, бо ніяк не зважаться підійти під те одиноке вікно і сказати, що Його вже нема.. Раптом зупиняються, вони відчувають, що це десь саме тут: хтось з них починає грати на губній гармоніці.. Хтось на милицях пробує пританцьовувати — якась незграбна нічна пантоміма вуличних

комедіянтів.. Угорі над ними раптом спалахує вікно.. Усе те мало статися з нами..

Пізня ніч.. Двоє чоловіків кружляють Погулянкою.. Ідуть до винного заводу.. Там уже темно, вони стукають у браму, але сторожа давно спить.. Брама і вулиця тхнуть вином.. Вони йдуть далі, трохи далі перед ними грабовий ліс.. І починаються гори.. Колись сюди їздили фіякрами відпочивати, тут було повно джерел.. лежали під парасольками на траві.. Гарна була долина.. З одного боку піднімається Винниківський ліс, а з другого опускається Личаківський цвинтар.. Вони йдуть уперед, все далі.. Тут завжди зупинялись луна-парки, уже було заходились будувати стаціонарний звіринець.. привезли кілька кліток з ведмедями.. Але потім щось передумали, і лишили одного.. Тою вузькою вуличкою за винним заводом неможливо було не дійти до ведмедя.. За ним уже не було нічого.. Вони йшли і йшли.. Тоді це здавалось вічно, хоч насправді добрий заєць міг здолати ту дорогу від Личаківського цвинтаря за якусь хвилину.. Але темрява була страшна, і неможливо було туди не йти.. Раптом з темряви виринула купа бузку, але була вже, здається, осінь, і в тій купі бузку стояла його плітка.. Ми зупинилися віддалік і мовчки дивились на нього.. Довкола галявина, залита місячним сяйвом, і з усіх кінців згори до нас збігали тонкі високі граби.. І нас йому не було видно.. але він чув, що хтось там стоїть, десь недалеко.. Він вже трохи заспокоївся і дивився тепер на нас, як і ми на нього.. І незчулися, як і коли тихо під’їхала хлібовозка.. Під’їхала впритул.. З кабіни вискочив якийсь чоловічок, загриміли засуви, і крізь бузок видно було тільки, як метляються дві тіні: один цілими лотками дістає задубілий чорний хліб і сипле ведмедю на груди, а той, скільки може, притискає лапами до серця.. Так само нечутно, як і появилась, зникла хлібовозка.. Ніде нікого, ні душі.. Ніякого місяця, ніякого бузку, нічого.. Сам один вертався, і було ще дивно, як ноги могли намацати під собою якусь дорогу.. чи то була та єдино можлива дорога тоді?. Хто його знає.. Хтось завів у гори, і там лишив.. Десь тут недалеко Личаківський цвинтар, а далі вже.. Мені вже було все одно куди йти.. Єдине озвався твій голос.. У темряві хтось заридав.. Голос то зривався, то стихав.. Мене вів твій голос, десь просто переді мною, з землі.. Такого ще ніколи не чув, і коли нічого не бачиш,

але чуєш той крик із землі, хіба можна це все забути колись? Так реве навіть не конаюча тварина.. Що було тобі тоді?. Що ти чув?. Глуха ніч.. Нефрит — камінь з плоті.. Зболілої плоті юного Адама.. Один повернувся до себе під Личаківський цвинтар, а інший виїхав до Києва..

Бачив Валєру.. Недавно був у нього в майстерні на розі Зеленої і генерала Тарнавського.. Він на підлозі монтував вітраж, йому замовили до Різдва дванадцять апостолів.. Кожен десь п’ять метрів заввишки.. Я й не знав, що його вітражі у багатьох церквах, і не лише у Львові.. Він трохи відірвався від роботи: щось розповідав, але згодом я помітив, як його руки непомітно перекладають скельця на столі. Там у нього повно всяких речей на столі, цілі гори, але поміж них я помітив невеликі дерев’яні рамці, і саме туди він вставляв кольорові скельця.. Увесь час наче мені щось оповідає смішне, і дивиться так трохи насмішкувато на мене, а руки наче самі окремо швиденько викладають якийсь легкий, не сюжетний, а вже абстрактний рисунок.. Так, наче граючись з яскравим осіннім листям.. А за вікном якраз осінь.. Ти пам’ятаєш, які у нього темні були вікна там на Котовського? Туди, у той колодязь, вічно залітав сніг чи дощ, вони були, здається, нижче землі, темно, мокро, вічно горіло світло у тому підземеллі, і той мох на стінах.. Аж тепер я розумію, що значить у темряві легкий, ясний вітраж, якийсь найпростіший узір..

Часом по кілька днів не виходжу з дому. Хліб, олія, картопля.. Вчора увечері вийшов — ходив, ходив.. Уже до Нового року навезли гори мандаринів.. Жінки просто на асфальті продають овочі, зелень, випотрошені кури, кролики, молоко.. Але щось мене стримує навіть спитати у якоїсь жінки, усе ж ніби свіже, своє.. А не можу.. Хіба що підходжу до будки з хлібом і прошу чорний круглий.. Там, у віконці, у напівтемряві, молода жінка в синьому фартушку вибирає з глибокої полиці ще теплий житній хліб.. Вона завжди на своєму місці.. Вона знає, що дає найдорожче від щирого серця.. Вона завжди ніяково усміхається, сама в собі.. У своїм теплім пахучім світі.. Довгі полиці з круглими хлібами тягнуться у тиху вічність.. Може, вона не бачить як трясуться руки у мене, коли простягаю долоню, щоб узяти з її рук паляницю, темну, ледь притрушену борошном.. Я завжди той маленький босий

хлопчик на вулиці в Помпеях, біля старших, поважних громадян у плащах і сандалях.. У черзі за хлібом — тут же, біля кам’яного прилавку, на підвищенні, стоїть сам пекар.. У тебе в жмені затиснуті кілька драхм: може, цього досить, аби за дві тисячі літ твоя худа постать виринула на фресці у поруйнованих, присипаних вулканічним попелом інших Помпеях..

Ще я пішов тут, на ринку "Санта Барбара", у рибний ряд.. Довго приглядався, і аж нарешті вибрав розмерзле філе морського окуня.. Наче розлогий лист лопуха, лише слизький і майже прозорий.. Прибіг, обваляв у борошні, підсмажив і з’їв гарячим більшу половину.. Решту лишив на завтра.. Ще є тут на полиці кілька недопитих пляшок від дня народження.. Тоді прийшов лише Орест.. Не пробували ми ні вина з ожини, ні з терну.. І так вони й стоять.. Сам я не п’ю.. І з ким випити зараз немає.. Хіба що якось вибрався до Шаленка.. Але йому не можна пити.. Цей раз, як був у нього в майстерні, налив собі чарку калганівки, він цокнувся зі мною і теж ледь пригубив — коли раптом гасне світло.. Я не встиг і половини перехилити.. Валєра довго шукав свічку у себе на столі, а там цілі гори всього — кольорового шкла, свинцю.. В темряві я сидів за столом і чекав, що ось-ось змигне світло і я доп’ю свою половину чарки.. Мені здалося, у цій темряві, що Валера єдиний після Петра Холодного, хто робить справжній вітраж.. Може, й був ще хтось, але темрява все якось вмить ущільнила, і лишила їх двох.. Нарешті він таки знайшов старосвітську грубу свічку.. Я перехилив свою чарку і знов налив.. Виявляється, світла не було не лише в будинку, а й навпроти на всій Зеленій.. Ми вийшли на балкон з вулиці ген. Тарнавського.. Узвіз стрімко п’явся угору.. У пітьмі розкраяний каньйон, і не видно, де камінь, а де небо..

Двері його майстерні виходять з другого поверху на галерею.. Внизу кам’яний колодязь, але не такий, як на Котовського.. Примарні камениці і коші подвір’їв, мов нетрі мороку вузькі і мокрі сходи, провалля ночі, що його ніхто не зміряв.. Отут, за стіною, — обійстя Андрея Шептицького — він каже, але нам краще зайти туди через іншу браму.. Заходимо через гарну ковану браму у сад.. Довкола темно, але відчуваю рукою

підстрижений живопліт, трава, крислаті яблуні, посередині височенна черешня — в глибині кремезна оселя з колонами.. Здається, високі темні смереки, а отам за ними — каретний двір.. Темні вікна всюди, але як затишно в цьому садку.. Дивно, Валєрина майстерня за стіною каретного двору, але це все наче разом, довкола цього саду.. І він, і Петро Холодний наче й досі під його опікою, бережені його благословенням.. У цій темряві десь за стіною глухо кашляв Сосенко.. Їхні тіні зовсім поруч, під цими яблунями і Антонич..

На день народження подарували мені його повне видання, усе в однім томі.. Досі я ніби й не знав його: хіба що згадаю пощерблені, поросліі мохом сходи, слизнів на стінах у тій давній майстерні, де й мені часом доводилось заночувати. І лиш тоді чую його голос: подай мені лютню з каміння, холодну, мов лід і блискучу, мов сталь.. Мабуть, він для мене був розлитий у повітрі, десь ніби поруч.. але де саме він?.. Як і самий Львів.. Бачу Ринок, бачу туман, обкраяні культі кленів вигулькують з туману, голоси в тумані — але де сам Львів?.. Якось мені здалося, що треба питати в іншої стихії: ти знаєш, мабуть, ліпше.. Гайворони.. Я маю на увазі не русинів, вірменів чи жидів.. І так само не німців, чи ляхів, чи циганів.. Ні, саме гайворонів.. Невідомо, звідки вони беруться — так, наче щодня міняють свою суть.. То мені здається, надвечір вони раптово з бруньок на темних гілках струнких грабів на Високому Замку.. То, здається, ще пізніше надвечір виринають з чорних стручків акацій на Цитаделі.. Може й тому чиновники з Ратуші не внесли їх в етнічний реєстр Львова.. Але найдавніша, первісна мапа міста їх враховувала.. Сам бачив на свої очі: там, на Високому Замку, у тому верховітті, вони, вже як смеркне, за першим найтихішим подихом їхнього сурмача починають історію цього міста.. Зачинають, як зачинаються слизькі бруньки у верховітті, чи як саме повітря: з усього і нізвідки.. Мені якось пощастило зустрітися з ними якраз тоді, як вже після заходу сонця кружляв на горі біля Юра: їхній слід ще не розчинився від Високого Замку.. вони звернули до Юра.. далі я ще бачив, як вони в тихій задумі обсіли Єзуїтський сад.. якраз минав музей Льоля Левицького і підходив до бібліотеки Баворовських: ця мить була дуже зворушлива: вони обліпили все: комини, карнизи, антени, така

дивна тиша.. павза на кілька століть.. До Оссолінеуму я дійшов, коли було зовсім темно.. Вони, гайворони, нарешті могли сказати мені всю правду: Львів — отам, у повітрі.. У їхнім мерехтінні.. А все, що ми бачимо в долині, — це те, що впало на дно.. Послід.. Ідеальне місто для гайворонів..

І ще одна стихія, так само, як і гайворони, не внесена в реєстр.. Ти здогадуєшся, хто?.. Так, листя.. Листя потребує найпильнішої уваги.. Учора я бачив цю стихію впритул.. Не знаю, може, це ноги самі несуть після сидіння в чотирьох стінах, чи вже якась невагомість власного тіла, його непотрібність?.. Учора я опинився на Личакові.. І то зайшов з Цетнерівки, з тих горбів — мені здається — тут довкола з давніх-давен щось рили.. Спочатку через ту непарадну хвіртку увійшов, алеєю спустився до центрального входу, а тоді вернувся назад угору.. Я ніколи не думав, що там так високо: мені здається, ота найвища місцина, де пам’ятник Повстанцям з 63-го року, — чи не вища за Високий Замок.. Дивно, там внизу — наче якась діяльність: щось підмітають, мурують.. На свої очі бачив, як двоє майстрів занесли свої лопати і відра у готичну каплицю Цетнерів, перевдяглися і замкнули на блискучу колодку.. А біля ампірної каплиці Дунін-Борковських зі статуями самого Вітвера — просто на порозі хтось залишив прозорі пластикові капці небесного відтінку — мабуть, щоб перевзутися.. Але що вище, отої мурашиної заклопотаності вже не помічав.. Кожне дерево дбає за своє листя: воно доглянуте, з рівненькими зубчиками, гарно обкраяне, як у вітражі Шаленка.. Окрайці грубого шкла треба самому засвітити, не надіятися лише на сонце, чи навіть місяць — а самому вдихнути світло у кожен найменший окраєць шкла: отоді воно засяє і витворить ідеальне зоряне склепіння.. Але тут, вже піднявшись, діялося щось інакше.. Облітаючи, кожен листок має свій час, своє місце.. Потім листок має вимокнути під дощем чи в калюжі дощівки.. Потім має його сніг вибілити, знов висушити, виполіскати.. Це все далеко не так просто і легко робиться.. Листок аж тоді входить у вічність, коли він викінчений, вичинений — як добра овеча шкура в дубовому кадубі.. Тут під ногами усе було жужмом: гори якогось пом’ятого, пожмаканого листя в людський зріст.. Здавалося, хтось машинами чи величезними лантухами засипав днями й ночами оцей

весь невидимий материк.. Наче це листя більше ні на що не могло надіятись, як на цей рудий гомеричний сміх наостанок.. Отут нагорі я стояв увечері перед горою розбурханого сміху — чийого, і з кого?.. Лиш де-не-де визирали рамена хрестів і верхівки пам'ятників — усе тонуло в листі.. Але тут воно наче все зібралося, оддалік від людських очей, на свою оргію.. І я зненацька застав уже все перевернуте догори ногами: гори забутого сміху, цілі гори занедбаного, покинутого часу.. Хтось довго, дуже довго сміявся, а потім лишив усе як є — скуйовджене, розбурхане.. І раптово пішов геть.. Далеко-далеко внизу мріла, здається, вежа Корнякта..

II

В театр доля заганяє несподівано.. Хоч темні, діряві декорації давно вже стоять, чекають.. Отут Грицько сидів у кутку на лавці, а отут поряд була наша зі Ступкою гримерна, — каже мені недавно Юрко Брилинський.. Тут він і ще кілька хлопців сиділи напохваті.. Так — Помідор, Кактус.. Отут сидів Кролик.. Але то вже була вища каста, а Грицько належав до найнижчої.. Поки актори десь там на сцені танцюють чи плачуть — можна було й цигарку викурити.. Він там був за старшого: починають на сцені цілуватися — хлопці виштовхують на коліщатках великого дерев’яного соловейка, або трояндовий кущ.. Та от має початися на сцені якась баталія — вже мусять готувати дерев’яного коня.. А війни часто бували, і той вічний троянський кінь.. Хіба що інакше розмальований.. То він геть охляв, то він гарцює, топче і своє військо, і чуже.. Ходи, я тобі хочу показати наш "Комарик".. Тут ми сиділи після вистави.. Опускаємся під землю.. Брилинський — поважний, у чорному плащі, кучерява сива борода сатира.. І від римського патриція щось є.. Отут був наш столик, під стіною.. Так, цей столик добре пам’ятаю.. Усе як було, нічого не змінилося.. А воно — й не може змінитися — на те він театр.. Сідаємо за наш столик, чекаємо.. Тихо, нема нікого.. Раптом звідти, десь з глибини, музика.. відслоняється квітчаста завіса і виходить до нас господиня.. Чорнява, струнка, сережки, браслети — Кармен..

Тепер, через сорок літ, я думаю, ти сидів там зовсім не випадково.. Ти справді любив театр.. Але то було інакше.. У своєму театрі ти був одночасно всім: і соловейком, і троянським конем, і хмарою.. Як давньогрецький актор, ти носив маску.. Часом котурни, часом сандалі.. Але єдина різниця: ти був старший за свій амфітеатр.. Давніший за Софокла чи Арістофана: ти був давніший за свою роль.. Твої жести були інакші.. Твої слова давніші, ніж найперший монолог.. Хмара ніби завжди лежала на небі, але коли ти торкався її, небо провалювалося у первісний хаос.. Промовляючи, ти розлучаєш їх: дерево ти відлучаєш від ворона, ріку від берега — бо вони мають до нас наблизитись впритул, кожне зокрема.. А потім, потім через провалля, знову з’єднати їх, вже інакших.. За хмарами обвали грохочуть, як в аду.. Пам’ятаєш, десь тоді, в сімдесятому, ти вперше прочитав свою Марію на вечірці вдома, здається, у Стефи Шабатури.. І там був гість, вундеркінд з Донецька, Іван Свєнціцький.. І ми вже пізно вночі відстали з ним на вулиці, і він мені каже: у Грицька рядки — як важкі коні: вони провалюються на тонкім льоду.. Наче трохи осудливо.. Він сам добре знався на світовій поезії.. Відтоді я вже й не бачив його, і не чув ніколи.. Але тепер я згадую ті його слова: так, правда.. Між тими кіньми зяяли провалля..

..Десь через двадцять років доля так само кинула мене в театр.. У Мюнхені на березі річки Ізар біля входу у міський звіринець я грав Смерть.. Я розмахував закривавленою косою — довкола стояли поважні пани з дітками: Я люблю золото! Гроші! Срібло і золото! На землі, притрушеній снігом, лежала торба.. Сніг повалив такий густий, що вже й не бачив ніхто нашого вертепу: і тріє царі з дарами у високих коронах і мантіях.. Ні жида, ні янгола.. Сніг падав і падав, а вони співали: з далекого краю ми до вас прийшли, срібло, ладан, миро ми вам принесли.. Коли сніг нарешті перестав, то довкола нас вже не було нікого.. Лише купка нещасних комедіянтів у розцяцькованому лахмітті, посинілі, задубілі.. Але збоку, через дротяну сітку, на нас пильно дивились інші очі: темні, глибокі оленячі очі.. Попереду найменші оленята, далі сарни, олениці, за ними старі трубачі з величезними рогами.. І всі припали до самої сітки і слухають нас..

Біжимо тим мостом через Ізар назад.. Там у готельчику недалеко від церкви Талькірхе з розгону вивалюємо торбу на ліжко: тріпаються, випорскують з рук якісь драхми, леви, юані — ми не бачили ніколи в житті стільки грошей.. Ніколи.. Але зате назавтра вже не могли говорити, лише хрипіли.. Бідна Оля, вона була янголом.. І ось там, в долині ріки Ізар, де вона ще недалеко відбігла з Альп, і де вона розтікається на кілька рукавів під старими плакучими вербами, засипаними снігом, — я зустрівся якось увечері з дивним чоловіком.. Здалеку він спитав мене по-німецьки, чи я маю час, і я йому відповів, що в мене завжди є час, і так ми простояли під снігом цілий вечір.. Одягнутий він у якусь непромокальну хламиду, мало не до п’ят, на голові каптур, довга сплутана борода в інеї, в руках торба.. Ми говорили про інший час, наприкінці він додав, що запросив би мене випити чогось теплого до себе додому, але в нього там під мостом не дуже затишно, хіба що іншим разом..

За якийсь час ми знов зустрілись випадково, майже на тому ж місці.. Він ішов дуже повільно, так, наче щойно спустився з найвищої альпійської вершини, і ледве волочив ноги.. Тепер він запрошує до себе в гості.. Ми підійшли до мосту через Ізар, відразу перед ним звернули на бічну вузьку алею уздовж каналу, темного серед снігу.. Темні, муарові відображення навислих дерев м’яко хвилювали тихі каяки, довгі, як вужі між опалого листя.. Довго ми йшли, дуже довго, він ставав, любувався каяками.. Дійшли до дерев’яного павільйону з великим червоним хрестом на стіні.. Раптом звертає з насипу униз, до ріки.. Чую, він десь внизу, біля засніжених кущів під невеликим деревом: от ми вже й вдома.. З-під куща витяг складаного стільця, сідає.. Перед нами притрушена снігом рінь, водоспад.. Ізар тут, мабуть, ніколи не замерзає.. Дивись, як тут гарно.. Я лише тут можу жити.. Над річкою дихається легше.. Трохи нижче, на броді оддалік, мостилися наніч дикі гуси, лебеді.. Зійшли зорі, лише їх було видно: іній, небо і вода.. Його борода вся в інеї, він присунув стілець ближче до водоспаду, і ніби забув про мене.. Потім, дивлячись на воду, каже: я б хотів, щоб ти тут заночував, щоб ти відчув це все.. Правда, у мене немає ще одного стільця, але там — він показав на темну купу дерев — на тому березі

живе мій товариш, ми могли б піти до нього і попросити, у нього є.. Пізніше я шкодував, що не лишився, але тоді.. Тоді я не наважився.. А та ніч могла б мені освітити все життя.. А тоді просто повернувся у нашу нічліжку.. Коли відходив, він навіть не повернув голови..

Іншим разом — це вже було під самий Новий рік — я уважніше придивився до нього.. Він був молодший за мене.. Великі молоді очі, темне сплутане волосся, а спереду, над чолом велике біле пасмо.. Хто ти? — якось він питає.. Я — актор.. Помовчав, а тоді каже до мене: а хіба це гідно?.. Не знаю.. просто отак заробляю собі хліб.. А чому ти тут, а не десь там, у горах — хіба там не краще? Там для мене нема вже місця.. Там уже все переділено.. А де твій дім, батьки?.. Але й туди вже повернутися не міг.. Мені здається якось, коли ми переходили дорогу і він справив малу нужду прямо посеред дороги, він не помічав машин: вони пригальмовували, чекали.. Міг зупинитися, задивитися на небо.. Здавалося, де він став — усюди центр світу, і з ним центр поволі рухається, але не покидає його.. Він рухався, інакше цей світ міг би пропасти: повільно, але рухався.. Від річки вранці і до річки увечір.. А посередині десь на його орбіті стояв кіоск.. Я не знаю, чи давньогрецькі кініки мали свої храми.. Але якщо таки мали, то не більший за той кіоск: щоб там можна було комусь сказати, що він думає про цей світ. Там усередині сиділа середніх літ жінка.. Подивилася великими сумними очима на мене..

Тут досі моровиця.. Люди вмирають ночами, раптово згоряють, переважно молоді.. Я вже третій день не виходжу з дому.. Крізь вікно — безлюдний двір.. Вітер чімхає молоденьку аличу, майже голу.. Поодинока жінка прошмигне з марлевою пов’язкою на лиці, наче мусульманка під паранджею, але білою.. На день народження ніхто й не прийшов, заборонили усякі концерти: уночі знов кілька людей умерли від задухи.. Зателефонував Валєра, він трохи прихворів.. Каже, що в місті дуже гарно, тихо, людей не видно, лише самі голуби.. І то якісь незвичні, руді.. Пізні осінні голуби.. Літають собі, де хочуть..

Прийшов лише Орест.. Колись ми з ним йшли у байдарці Дністром, і нас захопила на воді ніч.. Як гарно, високі скелі каньйону, але їх не бачиш, лише зорі, хлюпають весла, а попереду лиш місяць.. Вже кілька літ він майструє вітрильник.. Коли бачу його, знов виринає Дністер, течія, високий скелястий берег, білі чаплі на скелях.. Навіть коли вітаюся з ним за руку — мені здається, я простяг руку до Дністра і без слів промовляємо своєю мовою, тихим хлюпанням весла.. Він приніс доброї самогонки, від пані Марії і її доньки Гані.. Туди він їздив на храм, якраз на Покрову, коли я їхав на вечір пам’яті Тараса Мельничука, а він у той страшний снігопад їздив до них на храм.. Вони живуть над Дністром, їхній самогон, як вогонь..

Дивись, які в Ореста гарні руки — ми сидимо з Людою за столом, Новий рік у Морозових, у їхнім напівпідвалі.. Вікно геть завалене снігом, і так тісно ми сидимо, тепло, надихано.. І коло себе я бачу його бліду руку, як він бере щось зі столу, велика бліда долоня, рука майстра.. Але тоді я міг і не знати таку саму, іншу долоню Творця, ту мармурову десницю Родена.. Ту руку я раптом побачив через її очі, величезні, ясно-блакитні, з бісиками під довгими віями.. Вона сміялася аж до сліз, це ти її привів у той вечір під Новий рік.. Це ніби мав бути твій новорічний дарунок від великого Театру, вона дістала там свою першу справжню роль.. Тоді ще всі ми були разом, за одним тісним столом..

Напередодні Віктор привіз мені гостинця на день народження від Костя Москальця.. Лише дивись, не випий раніше.. Це вже не вперше привозить пляшку доброго самогону від Костя.. Там, біля Бахмача, — ти ж добре знав і його, і Володю Кашку — далеко над Сеймом живе він, з Великодня до Покрови, в Індії — так називають їхній куток.. Ходить рибалити, Сейм розливається навесні, довкола луки до обрію, навпроти на другому березі — Батурин, палац Розумовського на горі.. Небо, сонце, череда корів прохолоджується у Сеймі.. Віктор передав мені пляшечку прямо звідти.. Бо і я колись у Сеймі ловив рибу руками.. Там вода вирує, тягне у бездонні ями..

Два гостинці я дістав, від двох річок.. Хіба можна сказати, що це не щастя?..

Віктор примчав з Києва, передав мені гостинця, і тоді ж у своєму лімузині відвіз мене з Сихова до театру, я вже запізнювався на вечірню виставу "Чекаючи на Годо".. Він їздить, заплющившись.. Одного разу, пролітаючи з Києва, десь уже за Рівним, він раптом кивнув мені праворуч — он туди, бач, повернула вужча дорога, вона до Грицькового Козина, я був там, це недалеко.. Він був у темних окулярах, може, не хотів мене лякати, що він за кермом заплющує очі..

Я сидів у найпершому ряді і плакав.. Вони запросили мене сюди, на найкраще місце.. Вони були такі ж, як і ми тоді, босі, простоволосі.. Бігають по сцені, а на стінах, обтягнутих сірим полотном, метляються їхні тіні, чорно-білі і хаотичні, наче в німому кіно: тільки малесенький оазис ока для потаємного плачу залишився..

Ярчик Лишега біжить під дощем.. біжить з ровером, він поламався.. Я ніколи не бачив, як він їздить на ровері.. Це в Тисмениці навчився, там уміють все.. Тепер він біжить Стрийською, під крижаним дощем.. Другого листопада, субота, якраз сьогодні, сім літ назад, дощ заливає.. машини тонуть у величезних потоках.. На рамі і на багажнику торби з бульбами ружі — викопані щойно у себе на городі.. бульби жоржин і гладіолусів набрякли, тяжкі як камінь.. Він тягне ровер з торбами намоклого коріння, бо пообіцяв знайомим жінкам викопати їм бульбу-ружу на зиму.. І чомусь саме тепер періщить холодний осінній дощ і заливає його разом з ровером і торбами.. Але він мусить, мусить!.. Уже й так устиг відвезти торбу з обідом для самітньої хорої пані Марії — гречану кашу з підливою, хліб, салат, горня борщу.. А як інакше, вона ж чекала на нього, більше ніхто не принесе, крім нього.. Старі, немічні, скалічені.. кожен день в усі кутки Львова він розносить їм важкі клунки теплої каші, борщу, хліба.. І він уже всюди встиг, і лишилися тільки ці тяжкі зимові квіти.. Викопані на зиму, бо інакше змерзнуть і пропадуть.. Малим він показував нам ляльковий театр.. Поставить табуретку, зверху примостить ще одну, накриється.. А ми з другого боку, усядемся на

траві перед хатою.. Дуже любив театр.. З тими важкими намоклими квітами — доля таки наздогнала його вже вдома.. Надто холодний дощ.. надто тяжкі квіти.. упав на самім порозі..

Виходить на середину сцени Назар Гончар: ну добре, а ви що нам покажете? Ніхто ж тоді його не знав.. Худий чоловічок, довгий, у в’язанім перехнябленім ковпаку, збоку мишею проїджена дірка.. Стоїть, стоїть.. Раптом падає ниць.. І все.. Всі аж заніміли від такого.. Той лежить, лежить.. Підвівся і вийшов.. І ані слова — чого, як, до чого.. Він прийшов, хотів до нас на роботу в театр.. Ми його тоді не взяли.. Може, злякалися.. Це мені розповів Олег Цьона, цього літа.. Сидимо увечері біля Дзиґи під парасолею, п’ємо домашнє вино, кисле, аж зуби зводить.. Там і Дара, і Валєра з Танею.. Уже було досить пізно.. Із Дзиґи вийшла дівчина, підійшла, запалює ліхтарик: усередині за шклом плаває свічечка у рідині.. Я кажу: коли не виберемся з Дарою до міста — завжди він тут як тут — десь посеред Академічної або на Ринку.. І всюди наче йде тобі назустріч, і більше жодної близької душі.. І завжди у нього в очах той вічний вираз Дон Кіхота, але стихлого.. Якось, і то вже востаннє, зустрілися в Кабінеті, а потім він каже: ходім, може, по чарочці калганівки.. І ми пішли звідти Валами на Вірменську, у Дзиґу.. І там сіли за столик і мовчали.. А довкола якісь хлопці з дівчатками аж заходились від реготу.. Тоді випили ще по одній.. І далі мовчимо.. Я ніби не дуже й знав його.. Хіба що він недавно з Австрії, там він носив корону міського поета цілий рік.. А недавно його запросили до Ужгорода.. Він почитав вірші свої, а потім пішли купатися на озеро в Ужгороді.. А потім його знайшли в озері горілиць..

Ми з Віктором надвечір прогулюємся над річкою посеред Торонто, її можна перейти по камінцях.. Там могли водитися хіба пічкурі.. І раптом бачу, як здалеку щось темне, аж кипить вода, проти течії насувається на нас.. і навіть він — що ночував на вулкані у Центральній Америці — навіть він завмер.. Ближче.. ближче, один за одним, величезні, боком переповзаючи на мілинах, до нас підходив лосось.. Він бачив таке вперше в житті, такий страх і таке щастя.. На наших очах лосось з Онтаріо, пізньої осени — так, то було на мій день народження —

переповзав, летів, перестрибував у своєму вирії до того найдальшого рідного потічка, де він колись народився.. А на другий день викинуло їхні задубілі туші.. Все — вони своє народили, виснажившись до смерті..

Театрик круглий, шапіто, згори запнутий дірявим дермантином, звідти мають світити зорі.. Вистава була довга, аж три години.. Круглий зал оперізували балкончики з гіпсовими гірляндами, колись тут було вар’єте, ще за Австрії.. "Казино де Парі".. Нічний клюб.. Так само, кажуть, веселилися і в "Піонері", де ми з тобою дивилися "Набережну туманів" Марселя Карне.. Я вийшов.. На вулиці вже темно.. довго стояв на хіднику під ліхтарем, може, вийдуть актори, то подякую за гарний вечір і за Годо.. Але щось ніхто не виходив.. Навпроти облетів свіжий тиньк і звідти виліз бляклий напис "Milchhalle"..

Отут я недавно заблудився.. Дивно, як можна тут заблудитися, між твоїм театром Скарбка і цим театром Курбаса.. Тоді, після розмови з Брилинським, коли показав мені ту лавку, де ви сиділи на похваті.. щоб вчасно викотити на сцену Троянського коня.. Я вийшов, була неділя, і вже вечоріло — аж перед Оперним купа людей, думаю, може, якісь вуличні музики? Так — але хто б ти думав? Індіянці.. Троє індіянців.. Молоді хлопці, один грає на всіх інструментах — якась велика флейта з хлипкими подувами вітру, бубон гупає.. А двоє, розмальовані червоною і білою глиною, танцюють, мабуть, танець орла.. Бо на хребті у кожного — гребінь з орлиних пер, уздовж хребта.. Звідкись з-під ніг пахкає клубами дим, наче вони виринають з кратера вулкану.. Але ось музика притихла, один, низенький, кругленький дивиться в небо, на зорі, а рукою вперся в землю, наче вхопився за землю — і так завмер.. Щоб набратися сили від землі.. Я відчув, як він напружився.. Це ж тут, під цим асфальтом, кілька метрів успід тече Полтва.. І його рука впилася у її річище.. Майстерна павза.. І раптом він, розмахуючи руками, злітає у повітря і всіма барвами виграють орлині пера у зблисках вулкану.. Флейта землі і флейта неба.. Низькі, наче замкнуті, круглолиці індіянці, мабуть, студенти, десь з Перу.. Як точно він ухопився рукою за цей клапоть асфальту: якраз під ним була уся сила: магма підземної течії.. Ті

люди, що зібралися довкола — чи розуміли, за що вхопився той вуличний танцюрист?

Не дивно, що я тоді увечері заблудився десь тут.. Якщо трохи пройти, то ліворуч, здається, мури Бригідок, я там сидів пару тижнів, пам’ятаєш?.. Але десь тут ближче, може, й на місці оцього театру, кажуть, жив Франц Ксавер Моцарт, син Амадея.. Тут, недалеко від Полтви, було вогко, у мряці стояв простий дім, хата.. її завалили десь на початку століття, вже нашого.. Кажуть, у нього були слабкі легені.. І звідси він виїхав вмирати у Баден-Бадені.. Моцарт junior..

Серед ночі прокинувся і ніяк не міг згадати імені афінянина, що позичив півня Сократові — а він нагадав перед смертю, щоб не забули повернути за нього борг.. Я лежав у темряві, мені стало страшно.. Останні проблиски того іншого, стрункого античного світу гаснуть у моїй голові.. А ще ніби він, Сократ, дуже втішався танцем.. Півень танцює й досі, але як вихилявся тоді Сократ?.. Здається, непогано вийшло у Сашка Чоботаря на вечірці у Миколи Кривенка в Києві — голий до пояса, волохатий фавн зі Сократячою головою, після кількох фугасів червоного вина.. Як давно це було.. Тепер він геть закинув скульптуру: його чутливі пальці замість вічної глини пестять соковиті грона винограду у себе на обійсті в Ромодані.. І більше про щось він і чути не хоче!..

Я вже навчився розрізняти у Львові руку Вітвера, і руку Шимзера: на вулиці Шевській, отій, що виходить на Ринок, між першими двома поверхами рельєфи Вітвера, а вище — Шимзера.. Видно відразу, що Вітвер більше тішився еллінами, а Шимзер горнувся до латинян: рука делікатна, тепла — і рука вправна, твереза.. Обоє наче й разом, на одній стіні, а приглянешся — один витанцьовує тобі назустріч, а інший — ховається у стіну, але ще якось невиразно імітує гармонію.. А між ними — сотні літ і глибока прірва.. Тепер фасад весь у риштуванні ось уже кілька років: малярі напевне постараються загладити різницю, стесати до мінімуму.. Теперішня рука любить усе яскраве, гладке, щоб усе було рівненько..

Твій потемнілий образ Спаса, той, що ти найперше перевіз зі своєї батьківщини — я бачив уже не на стіні, а просто на підлозі.. Галя бідкається, що потемнів лик і де-не-де злущився з дошки левкас, і що хоче знайти реставратора, хай підновить.. Якби моя воля, я легко закріпив би ґрунт і промив зверху — то й засвітиться знову і лик, і руки, і шати.. Часом мені здається, що найглибший шар був найкращий, а все решта — то вже пізні нашарування.. Ми знов переживаємо Реставрацію.. У палацах книжки в золоті, сріблі — у синюватих кринолінах витанцьовують мазурку, вальси на сліпучому паркеті.. усі в перуках, масках..

Бачу вирій душі, що його лише раз надивитись можна.. Так називався коротенький фільм твоєї пам’яті, ми з Дарою зняли кілька літ назад, ще коли вона була на Високому Замку.. Вирій душі.. І починався він з тихого, прозорого плеса річки Турянки на Підгір’ї, недалеко вона впадає у Свічу.. У плесі видно тіні дерев, хмари, небо.. Лягає ясний вербовий листок, витончений човник стернує у повільній течії.. Видніє кам’янисте дно, на ньому метнулася тінь риби.. Тепер уже бачимо зеленаву рибу, мабуть, головень з яскравими пірцями.. Риба в теплих осінніх зблисках завмерла.. Задумалась, чи не пора вже відходити на глибшу воду, у глибший сон?.. А потім тиха урочиста осінь кам’яних левів.. На Високому Замку багряні клени, увесь Львів у мареві, он там вежа Корнякта, а он там аж Святий Юр височіє.. Озвався дзвін Кирило.. Його грубий бас обвіває таке ж могутнє листя кленів.. Воно падає і падає.. Листя падає на твій театр, на Оперний.. Листя падає на мідні крилаті статуї — посередині Слава з пальмовою гілкою, ліворуч — Геній драми і комедії, праворуч — Геній музики.. Унизу голуби, люди біля входу до театру.. Між ними кружляє дівчина на величезному білому оґирі, вона ніби хоче верхи увійти до театру.. І всюди під ногами листя, листя.. Величні кленові і каштанові алеї символічно означують вологі, набряклі береги Полтви.. По них гасають фаетони, на конях кольорові китиці, дзвіночки, форейтори гарцюють в капелюхах, з довгими вусами.. Листя летить, падає на Полтву, засипає невидиму течію під асфальтом.. Виринають острівцями бронзовий Шевченко, мармурова Діва Марія, знов бронзова Муза, Міцкевич.. Неділя — коні розлітались берегами Полтви..

Уже ніяке авто їх не спинить, ані червоне світло.. Гучно ляскає батіг — лише вихор: вони і листя.. Голуби підлітають між листям, але недалеко.. Люди наче танцюють самі з собою поміж листям..

Якраз навпроти Жоржа, на другому боці, грають джаз.. Але то не вуличні музики — ближче можна розпізнати ветеранів львівського джазу — той колись грав у роксі — той у клубі міліції на танцях.. Але Віктора важко уявити між них: надто вони зів’ялі, зневірені: а хіба переграєш своїм кларнетом чи барабаном оце листя довкола?.. Ти, мабуть, знав не одного з них.. Ти кажеш, що тоді був чільним знавцем джазу у Львові.. Вони стараються грати свою музику, свій час.. Але, може, насправді відтворюють на свій лад повільну течію Полтви у себе під ногами?.. Ось вони стоять і грають, невидимо, у темних окулярах задивившись на блискучого Жоржа у промені останнього сонця: колись у пишні кришталеві двері публіка на руках заносила очманілого від квітів Ліста.. Але вони на цьому березі, а він був на іншому.. Десь тут Полтва повертала, робила коліно, і текла собі далі, до Північного моря.. Вони стояли наче на самому краєчку, їхні гостроносі мешти аж торкались води.. Полтва ось-ось могла вийти з берегів.. Вони чули її всією шкірою, навіть звідти, з-під асфальту.. Через те так часто уривався їхній барабан, а труба сурмила прощально, наче всіляко хотіла затримати Полтву, ніби заглядаючи у її сумну долю..

Десь минулого тижня увечері бачив Мануляка.. Він мінився, горів у вечірніх неонах, мерехтів, гаснув і знову спалахував у дзеркальних вітринах.. Так, Михайло як сорок і більше літ назад, купався у своїй вечірній річці.. Руки сплетені за спиною і поспішає, запізнюється на вечірній виступ у ресторані.. Але хоч руки й тісно сплетені за спиною, а все ж він у чорному лискучому фраці, на шиї смужка білої сорочки, метелик.. Там, за спиною, його сплетені пальці давно вже грають на віброфоні.. Але не просто ресторанні джазові стандарти, а все інші варіації, безконечні синкопи Ватрового диму.. Ти пам’ятаєш, як він починав?.. Гей по горі ватровій дим.. Він увесь вже був там, перестрибував з верха на верх.. І приїжджає душа самогубця на сивому конику диму.. Він вертів головою туди-сюди, наче постійно перебігав

очима ноти, але нащо йому ноти: ясні блакитні очі, хіба ясніші були у Сяся Людкевича?.. Боже, він давно вже знав, він давно біг тою давньою утоптаною стежкою уздовж Полтви, що нею колись біг і Сясь, і Колесса, і Барвінський, тою стежкою із заплющеними очима, весь у своїй музиці, лише зрідка глипаючи на цей повитий мрякою Львів: хіба вам не чути, як за мною біжить вона, моя музика, я мушу їй пробивати своїм тілом невидиму стежку у цій мряці, сам, сам-один, як і колись, сто літ назад, пробивався молоденький Франц Ксавер син Моцарта.. Пробивався крізь тінь, що хмарою впала на нього.. Велика тінь батька.. Але є ще глибша тінь нашого часу.. Нас глибоко накрила тінь нашого часу.. Його очі ніби впізнали мене на вулиці, що вела десь до Високого Замку — і головою він ніби кивнув мені, так, наче він колись мене бачив, але не може згадати — так, хтось випадковий у мряці немузики, хто лише згущував хмару жорстокого часу..

Ти пригадуєш те лице Паунда з міцно стиснутими повіками?.. Я чомусь не бачив у твоїй пивниці тої знимки, як був останній раз на Погулянці.. То був ледь виразний, наче якась далека зоряна туманність, привид із заплющеними очима.. І якось давніше я подумав: отак, заплющившись, Паунд міг узяти перший акорд на кіфарі, як і Гомер чи інший рапсод.. Він наче прислухається до звуку і не чує нікого, крім своєї душі.. Такий його лик я бачив лише в тебе, давно, у той наш час.. І більше ніколи його не бачив.. І ось тепер, через десятки літ я тримаю в руках газету з його наче зовсім подібним фото: теж заплющені очі, скуйовджене поріділе волосся.. Але трохи придивившись я відчув, як разюче відрізняється це фото від твого.. Тут і дата внизу: 1958 рік.. Це нам було по 9 літ.. Вдома у Вільяма Карлоса Вільямса.. Щойно Езра з психіатричної клініки, після тринадцяти років ув’язнення.. Різкі глибокі тіні у рясних напружених зморшках: він раптом заплющився від нестерпного світла.. Позаду залізна клітка, прикутий до неї кайданами на страшній спеці.. Тепер він наче знов на кораблі.. Одісей, прив’язаний до щогли: вітер куйовдить сиве рідке волосся, бороду: міцно-міцно заплющившись у палючім сонці, він терпить спів сирен вже з іншого часу.. Нашого.. Сирени.. Чи поможе віск у вухах від завивання вже цього звіра, з лагідними кігтями і поглядом Медузи?..

Надходить зима.. Колись я не думав, є наді мною місяць чи немає.. Але тепер він володіє мною, може, не менше, ніж сонце.. Ось уже третю ніч немає місяця.. І я сам не свій.. Навіть кроки твої в цій темряві відлунюють інакше.. усі наші денні балачки кінчаються уночі наодинці з місяцем.. Немає його — і вдень темно.. по-маленьку я звернув з Червоної Калини і опинився у Сихівському лісі.. Високі червоні дуби, клени, рідко — дикі черешні.. Усі вже давно приготувалися до зими.. Стежки притрушені опалим листям.. Але можна йти навмання, тут я вже бував — завжди вийдеш на край лісу, звідки видніється Львів.. Він усюди — на лісовій стежці і в зграї сизих дроздів у небі.. Попереду, позаду.. Рясне листя ледь притрусило покинуті людські кубла: там хтось не допив, там щось вирізано на корі..

Річка Зубра тікає зі Львова.. Я нарешті бачу її за останніми стовбурами — внизу, у досі зеленій долині.. Її бурхливий голос чути аж сюди, вона звивається поміж кущів і тікає.. Як дивно — одна кинулась на Північ, друга на Південь.. Полтву наздогнали і осліпили.. Вона віддала свою вроду, свій голос Оперному театру.. А Зубра задихано втікає.. Піниться, рве береги і втікає.. Їй аби вирватися зі Львова.. Оцією долиною, а далі навмання полями — там, на волі, вона омиється снігами і все забудеться.. Каламутна, збезчещена, але зряча.. І я вірю, вона втече.. Мабуть, на цьому вододілі і кров наша трохи інакше тече.. Вуста тягнуться до Чорного моря, а очі до Північного.. Кров гарячково шукає виходу.. Єдино місяць трохи утішить вночі.. Місяць і близький сніг.. Я вже його чую ніздрями.. Отам унизу, де визирає вежа Корнякта, буде ще глибша долина, ущерть виповнена світлом, наче коштовна чаша, а вгорі ясний місяць.. хтось біля ясел заспіває: з далекого краю ми до вас прийшли, срібло, ладан, миро ми вам принесли.. З Високого Замку глибокими снігами сторожко зійде олень.. Промине заснулих мармурових левів під Пороховою вежою.. З Цитаделі поважно спуститься найстарший олень-трубач, за ним — слід-у-слід грайливі сарни, оленята.. За останнім нічним трамваєм поволі йдуть Підвальною на Руську.. Зачудовано розглядають струнку вежу.. Перед брамою на підмурку викладені дари: коник з сиру з далеких Брустурів, трохи снігу з Чорногори.. Золоті ранети з далеких Березова, Косова.. Павлові йони з

Рунґурів, Тарасові — з Уторопів.. З їхніх райських садів.. Усе завмерло.. Ніде жодної душі.. Усі русини всередині Успенської церкви тісно поприлипали до вікон.. Лише світяться їхні великі сумні очі: хоч би не озвався дзвін Кирило.. Інакше стрепенуться леви.. а за ними Діана з її хортами..

Знову цієї ночі не було місяця.. Знов цілу ніч не спав.. І знов надвечір занесло до Сихівського лісу.. Бреду тими стежками у горах листя, поміж високих червоних дубів.. Але вони не старші за мене.. це я набагато старший за них.. Сьогодні отут, на стежці, раптом відчув, що цей ліс є велетенським входом у Львів.. Аж до верхів'їв цих дубів зі всіма хмарами.. Південна брама.. Отут якраз, на високому плато, звідси починається Розточчя, отут.. Усе, що попереду — вагається: куди йому податися — вперед чи назад? Але далі, туди в долину, де стрімко тікає Зубра, я вже не підходив.. Он там, ліворуч через гору — Сокільники, на південь — Зубра.. Мені подобалось, що ця велична брама не розчахнута навстіж до княжого Львова, що звідти не визирають вдалині Святий Юр чи Високий Замок.. Тому й подобалося, що оці дерева, похитуючись злегка на вітрі, творили легку заслону: Львів за цим параваном ставав на диво вільним і в той же час майже невидимим.. Ця брама робить його невловним у часі.. Я стояв між цих дубів, набагато молодших за мене.. Уже темніло.. Аж тепер, пізньої осені, перед самим снігом, я раптом помітив перед собою стовбур обчімханий, поколений ножами.. І той, і той, і той.. Вони всі обчухрані зісподу, від землі аж до вершка.. Наче темної ночі поміж них протискалося незчисленне чуже військо, усе на добірних конях, з тяжкими піками і палашами.. Але вони таки вистояли і не пустили: тільки глибокі незгоєні рани..

Кажуть, друїди вміли гадати на хмарах, на панцері черепахи, на течії річки, на птахові в небі.. І на деревах.. Таких, як ми з тобою.. Скільки має відійти.. Скільки відійшло.. Скільки підійшло до краю.. Отут, на корі.. Навіть на останньому листку.. Але я не можу увійти у цю браму.. Не можу увійти у браму часу.. Це вхід до нього.. Але й вихід.. Я чую тебе, чую твої запитання, але не відповідаю.. На кожен твій лист озивається тиша.. Але що глибше мовчу — може, більше додається до

нашого часу? Чекаю на твою відповідь.. Я тут стою навпроти, за заслоною цих дубів і чекаю.. Кажи.. Ти хочеш прислухатися до місяця?.. Щось його немає вже другий день.. Кажи, я чекаю.. Неможливо увійти в браму часу.. Лише трохи осторонь.. Підійти крадькома.. Прислухатись оддалік..

Буває, хтось своїм відходом пробиває світло у найтемнішому часі.. Проламує мур.. Спалах Антонича.. Ти знаєш — аж тепер я побачив світло на другому березі.. Світло найбільшого пролому.. Бо для світла не існує ні брами, ні огорожі.. Увесь той ніби незавершений твір "На другому березі".. Ненаписані чи втрачені фрагменти — насправді лише тіні, відтінки на прекрасному архаїчному мармуровому торсі танцівниці.. Він прекрасний, з потемнілими плямами.. Це наче хтось звідти, з другого берега, пророк давньогрецькою мовою — усе, що він думав про цю велику ріку.. Іншою мовою, яку я не розумів, така вона була віддалена.. Але ось минув час і світло дійшло і осліпило: я відчув його вимову..

І можу тепер вимовляти інакше — вільно й легко.. Але як здалека мало йти те світло, щоб аж тепер, надвечір, відчути його.. Цього року святкують сторіччя Антонича.. Як смішно цей комічний актор Час надягає свою маску.. То вона зсунулась і бовтається на одній зав’язці, то глухо приросла до лиця, і не одірвеш вже її — як у Місяця.. Але ти.. ти ще давніший за Антонича.. На тебе впала тінь від нього.. Тінь снігу, ясного його омитого погляду..